

Date: 5th June-2026

8-9-SINF O'QUVCHILARIDA TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMALARINI
PRAGMATIK YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODLARI VA
TOPSHIRIQLARI

Eshmurodova Madinabonu Rahmonqul qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti 204-
guruh magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada 8-9-sinf o'quvchilarining tinglab tushunish (auditing) ko'nikmalarini shakllantirishda pragmatik yondashuvning ahamiyati, uning nazariy asoslari hamda amaliy dars jarayonida qo'llaniladigan samarali metodlar va topshiriq turlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tilni kommunikativ vaziyatlarda real maqsadlarda ishlatishga qaratilgan topshiriqlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tinglab tushunish, pragmatik yondashuv, kommunikativ kompetensiya, 8-9-sinf, metodika, auditiv topshiriqlar.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida chet tillarini o'qitishning asosiy maqsadi nafaqat grammatik qoidalarini o'zlashtirish, balki tilni real hayotdagi muloqot vositasi sifatida erkin qo'llay olishdir. Ayniqsa, 8-9-sinf bosqichi o'quvchilarning kognitiv rivojlanishi va ijtimoiy faolligi ortib boradigan davr hisoblanadi. Shu sababli, ushbu yoshdagi o'quvchilarda tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda an'anaviy usullardan farqli o'laroq, pragmatik yondashuvdan foydalanish dolzarb masaladir. Pragmatika til birliklarining kontekstdagi ma'nosini, nutq egasining niyatini va kommunikativ maqsadini o'rganadi. Tinglab tushunish jarayonida o'quvchi nafaqat so'zlarni eshitadi, balki ularning orqasidagi mazmun, ohang va situatsion kontekstni ham tahlil qiladi.

Pragmatik yondashuvning nazariy mohiyati

Pragmatik yondashuv til o'rganish jarayonida til shakli emas, balki til funksiyasiga urg'u beradi. D.Hymes tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ kompetensiya tushunchasi doirasida pragmatik kompetensiya alohida o'rin tutadi. Bu esa o'quvchiga turli ijtimoiy vaziyatlarda kim bilan, qayerda va qanday maqsadda gaplashayotganini anglagan holda tinglash imkonini beradi. 8-9-sinf o'quvchilari uchun bu yondashuv muhimdir, chunki ular endilikda oddiy kundalik suhbatlardan tashqari, murakkabroq ijtimoiy va madaniy kontekstlarni tushunishga tayyorlanmoqdalar. Pragmatik tinglashda diqqat markazida quyidagi savollar turadi: Gapiruvchi nima demoqchi? Uning asosiy maqsadi nima (axborot berish, ko'ndirish, so'rash yoki hazillash)? Nutq qaysi uslubda (rasmiy yoki norasmiy) aytilmoqda?

Tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish metodlari

Pragmatik yondashuv asosida tinglab tushunish darslarini tashkil etishda quyidagi metodlardan samarali foydalanish mumkin:

Date: 5th June-2026

1. Kontekstual tahlil metodi. O'quvchilarga audio materialni tinglashdan oldin vaziyat tasvirlab beriladi. Masalan, ikki do'stning telefon orqali suhbat yoki mijoz va sotuvchi o'rtasidagi dialog. O'quvchilar avvaldan kim kim bilan, qanday munosabatda ekanligini bilgan holda tinglaydilar va nutqdagi nozik ma'nolarni (ironiya, iltimos, buyruq) aniqlashga harakat qiladilar.

2. Maqsadni aniqlash strategiyasi. Har bir tinglash mashg'uloti aniq bir kommunikativ maqsadga qaratiladi. O'quvchilarga oldindan topshiriq beriladi: tinglangan matndan gapiruvchining fikriga qo'shilish yoki qo'shilmaslik sabablarini topish, yoki uning kayfiyatini aniqlash. Bu usul passiv tinglashdan aktiv tinglashga o'tishga yordam beradi.

3. Madaniyaroq kodlash va dekodlash. Til – madaniyat ko'zgusidir. Pragmatik yondashuvda o'quvchilar tinglangan matndagi madaniy ishoralar (jestlar, tavofuz iboralari, masofa saqlash normalari aks ettirilgan dialoglar) ustida ishlashadi. Masalan, ingliz tilida uzr so'rash yoki rahmat aytishning turli darajalarini tinglab, ular qaysi vaziyatda ishlatilishini tahlil qilish.

Amaliy topshiriq namunalari

Quyida 8-9-sinf o'quvchilari uchun pragmatik yondashuvga asoslangan ba'zi topshiriq turlari keltirilgan:

Vaziyatli rolli o'yinlarni tinglash va baholash. Sinfdoshlar juftliklarda qisqa dialog tayyorlaydilar va uni sinf oldida ijro etadilar. Qolgan o'quvchilar esa tinglovchi sifatida quyidagi savollarga javob beradilar: Dialog qaysi joyda bo'lib o'tdi? Ishtirokchilar bir-biriga nisbatan qanday munosabatda (do'stona, rasmiy, dushmanona)? Gapiruvchilardan biri boshqasini ishontira oldimi? Bunday topshiriq o'quvchilarda nafaqat tinglash, balki tanqidiy fikrlash ko'nikmasini ham rivojlantiradi.

Audio fragmentlardagi ohang va intonatsiyani tahlil qilish. O'quvchilarga bir xil jumlaning turli intonatsiyada aytilgan variantlari tinglatiladi. Masalan, Ha, albatta. jumlasini quvonch, shubha yoki kinoya ohangida aytilishi mumkin. O'quvchilar har bir variantni tinglab, gapiruvchining haqiqiy niyatini aniqlashlari kerak. Bu topshiriq suprasegmentik fonetika ga e'tibor qaratish orqali pragmatik ma'noni chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Real hayotdan olingan audio materiallar bilan ishlash. Radio yangiliklar, podkastlar yoki intervyu lavhalaridan parchalar tinglatiladi. Topshiriq shundan iboratki, o'quvchilar tinglangan matndan asosiy g'oyani ajratib olishlari va gapiruvchining auditoriyaga ta'sir qilish usullarini (retorik savollar, takrorlash, emotsional so'zlar) aniqlashlari kerak. Bu usul o'quvchilarni real dunyodagi axborot oqimlarini pragmatik nuqtai nazardan baholashga o'rgatadi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilish. O'quvchilarga ziddiyatli vaziyat tasvirlangan audio yozuv tinglatiladi (masalan, kechikkan talaba va o'qituvchi o'rtasidagi suhbat). Tinglashdan so'ng o'quvchilar vaziyatni yumshatish uchun qanday javob berish kerakligi haqida fikr yuritadilar va eng mos keladigan javob variantini tanlaydilar. Bu jarayonda ular tinglangan ma'lumotga tayanib, pragmatic appropriateness (pragmatik moslik) mezonlarini qo'llaydilar.

Xulosa

Date: 5th June-2026

8-9-sinf o'quvchilarida tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishda pragmatik yondashuvdan foydalanish ta'lim sifatini tubdan yaxshilaydi. Bu yondashuv o'quvchilarni tilni mexanik ravishda emas, balki uning ijtimoiy va kommunikativ funktsiyalarini hisobga olgan holda idrok etishga undaydi. Yuqorida keltirilgan metodlar va topshiriqlar o'quvchilarning nutqiy reaktivligini oshirish, madaniyaroq sezgirlikni shakllantirish va real muloqotda muvaffaqiyatga erishishga xizmat qiladi. Kelajakda ushbu yo'nalishda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan kengroq foydalangan holda individual lashtirilgan pragmatik treninglarni ishlab chiqish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hymes, D. On Communicative Competence. In J.B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics: Selected Readings. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269-293.
2. Bachman, L.F. Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford: Oxford University Press, 1990. 450 p.
3. Celce-Murcia, M., & Olshtain, E. Discourse and Context in Language Teaching: A Guide for Language Teachers. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 215 p.
4. Rost, M. Teaching and Researching Listening. 2nd ed. London: Pearson Education, 2011. 320 p.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Umumta'lim maktablarining 5-9-sinflari uchun chet tili fanidan o'quv dasturi. Toshkent, 2021.

